

συγκεντρώσεως ταύτης διὰ τῆς χωριστῆς πραγματείας τῆς ἠθικῆς, κατέχεται ὅμως εἰσέτι πρὸ τοῦ ἀρχαίου τρόπου τοῦ διανοεῖσθαι, καθ' ὃν ἡ ἠθικὴ ἐνέργεια πληροῦται ἐν τῇ πολιτικῇ καὶ ἀπειθύνεται ἀμέσως εἰς τὴν κοινωνίαν ἄνευ τῆς μεσολαβήσεως τῆς ὑποκειμενικότητος.

ΠΟΛΙΤΕΙΑ

Ἐν τῇ ἠθικῇ τὸ ἀκρότατον ἀγαθὸν ἐξετάζεται καθ' ὅσον δύναται νὰ πραγματοποιηθῇ διὰ τοῦ ἀτόμου· ἀλλ' ἡ πλήρης πραγματίωσις τοῦ ἀγαθοῦ τῆς ἠθικότητος εἶναι κατὰ τὸν Ἀριστοτέλη ἡ πολιτεία (Ἠθ. Νικ. I, 1, 1). εἰ γὰρ καὶ ταυτόν ἐστὶν ἀγαθὸν ἐνὶ καὶ πόλει, μείζον γε καὶ τελειότερον τὸ τῆς πόλεως φαίνεται καὶ λαβεῖν καὶ σώζειν ἀγαπῆτόν μὲν γὰρ καὶ ἐνὶ μόνῳ· κάλλιον δὲ καὶ θεϊότερον ἔθνει καὶ πόλεσιν. Ἡ μὲν οὖν μέθοδος τούτων ἐφίεται, πολιτικὴ τις οὕσα). Καθόλου δὲ ἐν τῇ κοινωνίᾳ καὶ ἐν τῇ εὐρύθμως διοργανωμένῃ πολιτείᾳ, ἣτις προάγει τὴν ἀρετὴν διὰ τῶν νόμων καὶ τῆς ἀνατροφῆς, ἡ ἠθικότης καὶ μετ' αὐτῆς ἡ εὐδαιμονία ἐντελῶς διαμορφοῦνται, ἀναπτύσσονται καὶ ἐμπεδρῶνται (Ἠθ. Ν. X, 10). Μάλιστα ὁ ἄνθρωπος γεννᾶται διὰ τὴν πολιτείαν· ὁ φυσικὸς προορισμὸς τοῦ εἶναι ὁ πολιτικὸς βίος· εἶναι φύσει ζῶον πολιτικόν (Πολ. I, 1, 9, 111, 4, 2), ἔχει τὴν φυσικὴν κλίσιν νὰ συζῆ μετὰ τῶν ὁμοίων του· καὶ μηδὲν δεόμενοι τῆς παρ' ἀλλήλων βοηθείας οὐκ ἔλαττον ὀρέγονται τοῦ συζῆν (Ἠθ. Νικ. III, 4, 2) Ἐννοίαν ταύτην, ὅτι ὁ ἄνθρωπος εἶναι φύσει προωρισμένος διὰ τὸν κοινωνικὸν βίον, ὁ Ἀριστοτέλης ἐκφράζει καὶ οὕτω ἡ πολιτεία εἶναι φύσει προτέρα τοῦ ἀτόμου καὶ τῆς οἰκογενείας, εἰ καὶ ἐν χρόνῳ ὑστέρᾳ· διότι τὸ ὅλον εἶναι ἀναγκαίως πρότερον τοῦ μέρους. (Πολ. I, 2. Πρότερον δὲ τῇ φύσει πόλις ἢ οἰκία καὶ ἕκαστος ἡμῶν ἐστίν· τὸ γὰρ ὅλον πρότερον ἀναγκαῖον εἶναι τοῦ μέρους —διὸ πᾶσα πόλις φύσει ἐστίν, εἴπερ καὶ αἱ πρῶται κοινωνίαι· τέλος γὰρ αὐταὶ ἐκείνων, ἡ δὲ φύσις τέλος ἐστίν). Τέλος λοιπὸν τῆς πολιτείας εἶναι νὰ πραγματοποιηθῇ τὸ ἀκρότατον ἀγαθὸν ὑπὸ τὴν μορφήν τοῦ κοινωνικοῦ βίου, τέλος τοῦ εἶναι ἡ γενικὴ εὐδαιμονία διὰ τῆς γενικῆς ἀρετῆς, καὶ κύριος αὐτοῦ προορισμὸς εἶναι νὰ καταστήσῃ τοὺς πολίτας ὅσον ἐνεστὶν ἐναρέτους ἄνδρας. Δὲν εἶναι ἀπλῆ συμμαχία πρὸς ἐξασφάλισιν τοῦ ἀτόμου καὶ τῆς ἰδιοκτησίας, (Πολ. III, 5, 10, 13), ἀλλὰ κοινωνία πρὸς τὸν σκοπὸν τελείας ζωῆς, (ἡ τοῦ εὖ ζῆν κοινωνία, —ζωῆς τελείας χάριν καὶ αὐτάρκους III, 5, 13, ἡ πόλις κοινωνία ἐστὶν ἐνεκα ζωῆς τῆς ἐνδεχομένης ἀρίστης VII, 7, 2), πρὸς πραγματίωσιν τῆς ἠθικότητος καὶ διὰ ταύτης τῆς εὐδαιμονίας.

Συμφωνῶν ὁ Ἀριστοτέλης μετὰ τοῦ Πλάτωνος ὡς πρὸς τὴν ἠθι-

κὴν ἔννοιαν τῆς πολιτείας, διαφέρει ἀπ' αὐτοῦ ὡς πρὸς τὸν ἀκριβέστερον προσδιορισμὸν καὶ τὰς θεσμοθεσίας αὐτῆς. Ὑποβάλλει τὴν τούτου ἀρίστην πολιτείαν εἰς βαθεῖαν καὶ ἐπιτυχῆ κριτικὴν (Πολ. II, 1—2), ψέγει δὲ μάλιστα τοῦτο, ὅτι ὁ Πλάτων θεωρεῖ ὡς τὸν ἀνώτατον νόμον τῆς πολιτείας τὴν ὅσον ἔνεστι μεγαλητέραν ἐνότητα (τὸ μίαν εἶναι τὴν πόλιν), καὶ εἰς τὴν ἐνότητα ταύτην θυσιάζει καὶ ἰδιοκτησίαν καὶ οἰκογένειαν. Ἀπεναντίας δὲ ὁ Ἀριστοτέλης ἀντιτάττει ὅτι ἡ πολιτεία διακρίνεται ἀπὸ τῆς οἰκογενείας καὶ τοῦ ἀτόμου, ἐφ' ὅσον ὁ ὑπέρτατος νόμος ἐκείνης δὲν εἶναι, ὡς εἰς ταῦτα, ἡ ἐνότης, τὸ ἐν εἶναι. Ἡ Πολιτεία εἶναι οὐσιωδῶς πλῆθός τι (πλῆθός τι τὴν φύσιν ἐστὶν ἡ πόλις 11, 1, 4,) καὶ μάλιστα πλῆθος συγκείμενον ἐξ ἑτεροειδῶν ἀνθρώπων (οὐ μόνον ἐκ πλειόνων ἐστὶν ἡ πόλις, ἀλλὰ καὶ ἐξ εἴδει διαφερόντων, οὐ γὰρ γίνεται πόλις ἐξ ὁμοίων... ἐξ ὧν δὲ δεῖ ἐν γενέσθαι, εἶδει διαφέρει 11. 1, 4). Ἐὰν ἐν τῇ πολιτείᾳ ἡ ἰδέα τῆς ἐνότητος ἐφηρμόζετο ἀκριβῶς, ἡ πολιτεία κατεβιβάζετο εἰς τὴν βαθμίδα τῆς οἰκογενείας, ἔπαυε τοῦ νὰ ᾔηται πολιτεία. Ἡ θεωρία δὲ αὕτη τοῦ Ἀριστοτέλους συνάδει πρὸς τὴν ἀρχὴν τῆς φιλοσοφίας του, διότι ἔάν ὁ Πλάτων ἐν τῇ πολιτείᾳ του συνεπῶς ἐθυσίασε πάντα τὰ ἀτομικὰ συμφέροντα εἰς τὴν ὑπερβατικὴν ἰδέαν, εἶναι ἐπίσης συνεπῆς καὶ ὁ Ἀριστοτέλης πρεσβεύων ὅτι τὸ γενικὸν πραγματιοῦται μόνον εἰς τὸ ἀτομον, καὶ ὅτι εἰς τὴν διατήρησιν τούτου ἀνευρίσκεται ἡ ἀσφαλεστέρα ἐγγύησις διὰ τὸ ἀγαθὸν τοῦ ὅλου. Καὶ ἐνταῦθα λοιπὸν δείκνυται, πῶς ἡ μεταφυσικὴ περιέχει τὰς ρίζας, ἐξ ὧν ἐκφύονται οἱ πρακτικοὶ καρποὶ τῆς φιλοσοφίας. Ἀλλ' ὁ Ἀριστοτέλης καταπολεμεῖ οὐχὶ μόνον τὴν θεμελιώδη ἰδέαν τῆς πλατωνικῆς πολιτείας, ἀλλὰ καὶ τὰς θεσμοθεσίας αὐτῆς ὑπὸ τὴν ἔποψιν τοῦ πρακτικῶς ἀσκόπου καὶ ἀνεφαρμόστου αὐτῶν. Κατὰ τῆς πλατωνικῆς κοινοκτησίας ἐνίσταται ὅτι μὴ ὑπαρχούσης ἰδιωτικῆς ἰδιοκτησίας, ἐκλείπει καὶ τὸ ἐλκυστικὸν πρὸς τὴν ἀπόκτησιν, τὸ ἐρεθιστικὸν πάσης ἐνεργείας. Διότι οἱ ἄνθρωποι ἐνδιαφέρονται μάλιστα περὶ τῶν ἰδίων, (φιλοῦσι τὸ ἴδιον (Πολ. II, I, 17), πολλῶ δ' ἔλαττον περὶ τῶν ἀνηκόντων αὐτοῖς κοινῶς. Ἐτι δὲ ἀφαιρουμένης τῆς ἰδιοκτησίας ἐκλείπουσι πολλὰ ἀρετὰί, π. χ. ἡ ἐλευθεριότης καὶ ἡ φιλοξενία (II, 2, 6, 7). Ἐνταῦθα δὲ προστίθεται καὶ τὸ πρακτικῶς ἀνεφάρμοστον τῆς κοινοκτησίας· διότι ὅταν πολλοὶ ἔχωσιν τι κοινόν, διαφωνοῦσιν εὐκολώτερον, ἢ ὅταν ἕκαστος ἔχη τὴν ἰδιοκτησίαν του· ἡ κοινοκτησία ἤθελεν ἀποβαίνει ἀέναντος πηγὴ διχοστασιῶν καὶ ἐρίδων (II, 2, 3· 9). Βέβαια ἡ πρὸς τὴν ἰδιοκτησίαν ἀγάπη τοῦ ἀνθρώπου ἔχει τὸν λόγον τῆς εἰς τὴν ἀγάπην τοῦ ἑαυτοῦ του· ἀλλ' ἡ ἀγάπη τοῦ ἑαυτοῦ του, τὸ φιλεῖν ἑαυτόν, εἶναι τι δεδικαιολογημένον, διότι εἶναι φυσικόν. Ἐνόσω ὅθεν δὲν ὑπερβαίνει τὸ ὀρθὸν μέτρον, δὲν τρέ-

πεται εἰς φιλαυτίαν, δὲν πρέπει νὰ ἐκριζωθῆ, ἐκτὸς τοῦ ὅτι τοῦτο εἶναι καὶ ἀδύνατον καὶ ἀπραγματοποίητον (II, 2, 6).

ΤΑ ΠΟΛΙΤΕΥΜΑΤΑ

Τὸ πολίτευμα τῆς πόλεως ἐξαρτᾶται ἐκ τούτου, τίς εἶναι ὁ κύριος αὐτῆς καὶ ἔχει εἰς τὰς χεῖράς του τὴν ὑπερτάτην ἐξουσίαν. Ὑπὸ ταύτην τὴν ἔποψιν δίδονται τρεῖς περιστάσεις· δηλ. ἢ εἰς ἢ ὀλίγοι ἢ οἱ πολλοὶ γὰ ἦναι κύριοι (κύριον εἶναι ἢ ἓνα ἢ ὀλίγους ἢ τοὺς πολλούς (Πολ III, 5, 1). Ἐκαστον δὲ τῶν τριῶν τούτων εἰδῶν τοῦ πολιτεύματος ὑποδιαιρεῖται εἰς δύο ἄλλα ὑποδεέστερα εἶδη, εἰς ὀρθὴν πολιτείαν καὶ ἡμαρτημένην, καθ' ὅσον οἱ τὰ τῆς πολιτείας διέποντες πρὸς τὸ κοινὸν συμφέρον ἀρχουσιν ἢ πρὸς τὸ ἴδιον ἀποβλέπουσιν III, 5, 1. Ἐντεῦθεν ἔπονται ἕξ τρόποι τῆς πολιτείας· τρεῖς (πολιτεῖαι) ὀρθαί, ἥτοι βασιλεία, ἀριστοκρατία, πολιτεία (Republica) καὶ τρεῖς παρεκβάσεις ἢ πολιτεῖαι ἡμαρτημέναι (Πολ. III, 4, 7. Φθορ. Ἡθ. N. VIII, 12) ἥτοι τυραννίς (δεσποτικὴ μοναρχία), ὀλιγαρχία καὶ δημοκρατία Πολιτ. III, 5. Ἡθ. N. VIII, 12. Ἐκ τῶν πολιτευμάτων τούτων ὀρίζει ἀκριβέστερον τὴν βασιλείαν ὡς τὴν νόμιμον ἀρχὴν ἐνὸς μόνου ἀνδρὸς διακρινομένου ἐπὶ νοημοσύνη καὶ δεξιότητι, τὴν τυραννίδα ὡς τὴν ἄνομον καὶ αὐθαίρετον ἀρχὴν ἐνὸς μόνου, τὴν ἀριστοκρατίαν ὡς ἀρχὴν τῶν μάλιστα ἐναρέτων, τὴν ὀλιγαρχίαν ὡς ἀρχὴν τῶν πλουσίων, τὴν πολιτείαν ὡς τὸ πολίτευμα ἐκεῖνο, δι' οὗ ἡ εὐποροῦσα μέση τάξις προέχει· ἐκεῖνο δὲ τὸ πολίτευμα ἐπὶ τέλους ὄπερ καλεῖ δημοκρατίαν, ὡς ἀρχὴν τῶν πενήτων (III, 5, 2—4). Ὁ Ἀριστοτέλης χαρακτηρίζει καὶ οὕτω τὰ πολιτεύματα ταῦτα, εἰς μὲν τὴν ἀριστοκρατίαν κυβερνᾷ ἡ ἀρετή, εἰς δὲ τὴν ὀλιγαρχίαν ὁ πλοῦτος, καὶ εἰς τὴν δημοκρατίαν ἡ ἐλευθερία (IV, 6, 4). Ταῦτα δὲ τὰ ἕξ κυριώδη ἀποτελέσματα διεξέρχεται λεπτομερῶς ὁ Ἀριστοτέλης, χαρακτηρίζει τὰς εἰδικότητάς των, ἐξετάζει ὑπὸ τίνος ὅρου καὶ περιστάσεις ἕκαστον τούτων ἐμφανίζεται· διὰ τίνος λόγου ἕκαστον τούτων ἀπόλλυται, διὰ τίνων μέσων ἕκαστον συντηρεῖται ἢ ἀνατρέπεται· εἰς ποῖον πολίτευμα ἕκαστον αὐτῶν συνήθως μεταπίπτει· ὅπως δ' εἰπεῖν, ἐξετάζει τοὺς θεμελιώδεις νόμους τῶν πολιτευμάτων, ἔνθα κυρίως τὸν ὠφέλησεν ἡ ἱστορία τῶν πολιτευμάτων τῶν ἐλληνικῶν πόλεων.

Ἄλλὰ τὰ πολιτεύματα ταῦτα ὁ Ἀριστοτέλης οὐ μόνον περιέγραψεν, ἀλλὰ καὶ ἔκρινεν. Ἐφήρμοσε δὲ εἰς αὐτὰ διπλοῦν γνώμονα, ἔχων ὑπ' ὄψιν ἀφ' ἐνὸς μὲν τὴν ἀπόλυτον αὐτῶν, ἀφ' ἐτέρου δὲ τὴν σχετικὴν ἀξίαν. Καὶ ἐφαρμόζων μὲν τὸν ἀπόλυτον γνώμονα, δηλ. ἐξετάζων, ποῖον ἐκ τῶν πολιτευμάτων τούτων ἀντιστοιχεῖ προσφύεστατα εἰς τὸν σκοπὸν τῆς πολιτείας, ἐπομένως δὲ ποῖον εἶναι τὸ ἀπλῶς ἄριστον, δίδει τὰ πρωτεῖα εἰς τὴν βασιλείαν, καὶ ἀριστοκρατίαν, διότι

ἐν ἀμφοτέροις τούτοις τοῖς πολιτεύμασιν ἡ ἀρχὴ ἐνκποτίθεται εἰς τὰς χεῖρας τοῦ ἀρίστου ἢ τῶν ἀρίστων, ἐπομένως δὲ λαμβάνεται ὡς γνώμων ἡ ἀρετὴ· μεταξύ δὲ τῶν παρεκβάσεων φαίνεται αὐτῷ ὀλιγώτερον μοχθηρὰ ἢ δημοκρατία (Ἡθ. Ν. VIII, 12· ἤκιστα μοχθηρόν ἐστιν ἡ δημοκρατία· ἐπὶ μικρὸν γὰρ παρεκβαίνει τὸ τῆς πολιτείας εἶδος — Πολιτ. IV, 2, 2· μετριωτάτη ἡ δημοκρατία)· δηλ. ἡ ἀρχὴ τοῦ πλήθους· μοχθηροτέραν ταύτης θεωρεῖ τὴν ὀλιγαρχίαν ἢ τὸ κράτος τῶν πλουσίων· ὡς τὸ ἀπολύτως χωριστὸν πολίτευμα τὴν τυραννίδα, διότι εἶναι τὸ ἀντίθετον τοῦ ἀρίστου πολιτεύματος (Ἡθ. Ν. VIII, 12, ἡ τυραννὶς ἐξ ἐναντίας τῆ βασιλείας καὶ φανερώτερον ἐπὶ ταύτης, ὅτι χειρίστη, κάκιστον δὲ τὸ ἐναντίον τῷ βελτίστῳ. Πολ. IV, 2, 2).

Τὸν ἀπόλυτον ὅμως τοῦτον γνώμονα τῆς κρίσεως ὁ Ἀριστοτέλης θέτει κατὰ δεύτερον λόγον ἀπέναντι τοῦ σχετικοῦ. Ἐν τῷ πρακτικῷ βίῳ δὲν πρόκειται τίς εἶναι ἡ ἀπλῶς ἀρίστη (πολιτεία), ἀλλὰ τίς ἡ ἐκ τῶν ὑποκειμένων ἀρίστη, δηλαδή ἡ ἀρίστη κατὰ τὰς δεδομένας περιστάσεις. Ἀλλὰ καὶ ἐνταῦθα διακρίνεται ὁ Ἀριστοτέλης ἀπὸ τοῦ Πλάτωνος, ὅστις ἐν τῇ πολιτεῖα του ἐσχεδίασε τὸ ἰδανικὸν τῆς ἀρίστης πολιτείας, πρότυπον πολιτεύματος, ἐνῶ ὁ Ἀριστοτέλης ἔχων ἀείποτε πρὸ ὀφθαλμῶν τὴν συγκεκριμένην πραγματικότητα, ὁρμᾶται ἐκ τῆς σχετικότητος παντὸς πολιτεύματος. Καθὼς δι' ὅλα τὰ σώματα δὲν ἀρμόζει ἡ αὐτὴ διαίτα, ἡ αὐτὴ ἰατρικὴ θεραπεία, τὸ αὐτὸ ἱμάτιον, οὕτω καὶ δι' ὅλας τὰς πόλεις δὲν ἀρμόζει τὸ αὐτὸ πολίτευμα (VI, 1). Δὲν πρέπει τίς νὰ προτίθεται σκοπὸν ἰδανικόν τι πολίτευμα, *πολιτεῖαν κατ' εὐχὴν γινομένην* (IV, 9, 1), ἀλλὰ τὸ πολίτευμα ἀνάγκη ν' ἀρμόζη εἰς τὰς περιστάσεις καὶ εἰδικὴν κατάστασιν τῆς πόλεως. Ὅθεν ἡ μοναρχία ἢ ἡ ἀριστοκρατία ἀρμόζουσιν ἐνθα εἰς ἡ ὀλίγοι διακρίνονται τῶν ἄλλων ἐνεκα προσωπικῶν ιδιοτήτων ἢ εὐγενοῦς καταγωγῆς· ἐὰν ὑπερέχη τὸ πλῆθος τῶν πενήτων, τότε ὑπάρχει τάσις πρὸς τὴν δημοκρατίαν καὶ μάλιστα πρὸς μὲν τὴν ἀρίστην ἐνθα ἡ τάξις τῶν χειρωνάκτων καὶ θητῶν ἐπικρατούντων δὲ τῶν πλουσίων κατὰ φυσικὸν λόγον διαμορφοῦται ἢ ὀλιγαρχία· ἐπικρατούσης ὅμως τῆς μέσης τάξεως ἡ Πολιτεία. Ὑπολογίζεται δὲ ὁ Ἀριστοτέλης καὶ τὴν ἐπὶ τοῦ χαρακτῆρος τῶν πολιτευμάτων ἐπίδρασιν τῆς μορφώσεως καὶ τῆς οικονομικῆς καταστάσεως τοῦ λαοῦ. Καὶ ὑπὸ ταύτην δὲ τὴν πρακτικὴν ἔποψιν τροπολογεῖ τὴν περὶ τῶν πολιτευμάτων κρίσιν του. Εἰ καὶ αὐτὸς ὑπὸ ἰδανικὴν ἔποψιν προετίμησε τὴν βασιλείαν καὶ τὴν ἀριστοκρατίαν πρὸ παντὸς ἄλλου πολιτευματικοῦ εἶδους, ὑπὸ πρακτικὴν ὅμως θεωρεῖ ὡς καταλληλοτέραν τὴν μέσην *πολιτεῖαν*, δηλαδή τὴν ἀρχὴν τῆς μεσαίας καταστάσεως. Καθὼς ἐν γένει τὸ μέσον εἶναι τὸ βέλτιστον καὶ αὐτὴ ἡ ἀρετὴ συνίσταται εἰς τὸ ὀρθὸν μέσον, οὕτω καὶ ἡ μέση κτῆσις εἶναι ἡ ἀρίστη, ἐπομένως δὲ ἐκεῖνη ἡ ἀστικὴ κοινωνία εἶναι μάλιστα εὐδαίμων, ἐν ἣ οὔτε

ὑπὲρ τὸ μέτρον πλούσιοι ὑπάρχουσιν, οὔτε πολλοὶ ὑπὲρ τὸ μέτρον πένητες, ἀλλ' ἔνθα ὑπερέχουσιν οἱ μέσοι, οἱ μεσαίως καταστάσεως πολῖται (Πολ. VI, 9). Ἐν ἓκ τῶν κυριωδέστερων πλεονεκτημάτων τῆς μέσης πολιτείας ἀνευρίσκει ὁ Ἀριστοτέλης ὅτι ἕνεκα τῆς ἰσότητος τῆς περιουσίας ἐξασφαλίζεται μάλιστα ἀπὸ διχοστασίας καὶ στάσεως, ἐνῶ τὰ ἀποκλειστικὰ πολιτεύματα ἐπὶ βραχὺν τὸν χρόνον διαρκουσι καὶ εὐκόλως μεταπίπτουσιν εἰς ἄλληλα (Πολ. IV, 9, 7. ἡ μέση βελτίστη, μόνη γὰρ ἀστασίαστος).

Ὡς πρώτιστον δὲ καθήκον τῆς πόλεως θεωρεῖ ὁ Ἀριστοτέλης καὶ τὴν πρὸς ἀρετὴν ἀγωγὴν καὶ μόρφωσιν τῶν πολιτῶν. Αὕτη ὅμως δὲν συνίσταται, ὡς κατὰ τὸν Πλάτωνα, εἰς τὴν πολιτικὴν ἐκείνην ἀγωγὴν τὴν ἀφαιροῦσαν τὸν οἰκογενειακὸν βίον, (Ἠθ. Ν. X, 19) ἀλλ' εἰς τὴν νομοθεσίαν ἐκείνην, ἣτις ρυθμίζει τὴν ἀγωγὴν καὶ τὴν μόρφωσιν πρὸς τὸν σκοπὸν τελείας ἀνθρωπίνης ἀρετῆς οὐχὶ δὲ καὶ ἀποκλειστικῶς πρὸς τὸν σκοπὸν τῆς πολεμικῆς ἀνδρίας, ὡς ἀπαιτεῖ τὸ ὅλον πνεῦμα τοῦ πολιτεύματος καὶ ἡ διοίκησις τῶν τῆς πολιτείας ἐφ' ὅσον ἐκ ταύτης οὐσιωδῶς ἐξαρτᾶται καὶ ἡ ἠθικὴ διεύθυνσις τῶν πολιτῶν τῆς καὶ μάλιστα ἡ διατήρησις καὶ περίθαλψις τοῦ αἰσθήματος τοῦ καλοῦ καὶ ἀγαθοῦ ἀπέναντι τῆς ἀγροικίας καὶ τοῦ ἐγωϊσμοῦ (Πολ. VII, (1—3. 13—15), VIII).

Ἀνακεφαλαιοῦντες δὲ τὰς θεωρίας τοῦ ἀριστοτελικοῦ συστήματος, πάρακτηροῦμεν ὅτι ἐνῶ ἰδέα καὶ φαινόμενον ἐτέθησαν ὑπὸ τοῦ Πλάτωνος εἰς ἀρνητικὴν σχέσιν, οὔτε τὸ φαινόμενον καθὸ τοιοῦτον, θεωρούμενον κατὰ τὴν διάκρισιν τοῦ ἀπὸ τῆς ἰδέας εἶναι τὸ ἕτερον τῆς ἰδέας, ἡ ὕλη, τὸ μὴ ὄν, ἀπεναντίας ὁ Ἀριστοτέλης τὰ θέτει εἰς θετικὴν σχέσιν· ἡ ἰδέα εἶναι ἡ οὐσία αὐτοῦ τοῦ φαινομένου, τὸ φαινόμενον ἡ ἀναγκαία τῆς ἰδέας πραγματίωσις, ὁ λόγος εἶναι τὸ εἶδος, τὸ αἰσθητικὸν φαινόμενον ἡ ὕλη, καὶ ἀμφότερα συσχετίζονται πρὸς ἄλληλα οὐχὶ ὡς ὄν καὶ μὴ ὄν, ἀλλ' ὡς τὸ ἐν ἐνεργείᾳ καὶ τὸ ἐν δυνάμει ὄν· ἡ ὕλη ἐν δυνάμει εἶναι ταυτό τὸ πρὸς τὸ εἶδος, μόνον τὸ μὲν ἀνεπτυγμένον καὶ ἐν ἐνεργείᾳ, ἡ δὲ συνεπτυγμένη καὶ ἀπλῶς ἐν δυνάμει. Τὸ ὅλον ἀριστοτελικὸν σύστημα εἶναι συνεπῆς διεξαγωγὴ τούτου τοῦ θεμελιώδους προσδιορισμοῦ. Ἐπειδὴ ὁ λόγος εἶναι τὸ εἶδος ἢ ἡ οὐσία αὐτοῦ τοῦ φαινομένου, ἐπομένως ὄχι τὸ ἀφηρημένον γενικόν, ἀλλὰ τὸ ὠρισμένον ἀτομικόν ὄν, πρέπει νὰ θεωρῆται ὡς τὸ οὐσιώδες· εἴαν οἱ γενικοὶ λόγοι ἢ ἔννοιαι ἦσαν οὐσίαι, ἡ αἰσθητικὴ ὑπαρξίς, κατὰ τὸν Ἀριστοτέλη, ἦτο ἀνεξήγητος. Ἐπειδὴ εἶδος καὶ ὕλη, ἡ πραγματικὸν καὶ δυνατὸν, εἰσὶν ἐν δυνάμει ταυτό, ἔχουσιν ἀμφότερα οὐσιώδη σχέσιν, τὸ εἶδος εἶναι τὸ τέλος, εἰς ὃ τείνει ἡ ὕλη, ἡ ὕλη κινεῖται ἀναγκαιῶς πρὸς τὴν πραγματικότητα, πρὸς τὸ εἶδος· ἐπειδὴ δὲ ἀφ' ἑτέρου εἶδος καὶ ὕλη, ἀνεπτυγμένον καὶ συνεπτυγμένον ὄν, ἐπίσης οὐσιωδῶς διακρίνονται, ἐπομένως οὐδέποτε δύνανται νὰ μετα-

τραπῶσιν ἀπλῶς εἰς ἄλληλα, πᾶν ἐν δυνάμει ὄν καὶ πᾶσα ἀνάπτυξις αὐτοῦ πρὸς τὸ ἐν ἐνεργείᾳ προϋποθέτει τὸ ἐν ἐνεργείᾳ ὄν, πᾶσα κίνησις κινουῦν τι, καὶ τὸ ἄθροισμα τῆς κινήσεως καὶ τοῦ κινήτου δὲν νοεῖται ἄνευ τινὸς πρώτου κινουῦντος, ὅπερ διὰ τὸν αὐτὸν λόγον ἀνάγκη νὰ ᾔηται τὸ ἀπλῶς ἀκίνητον καὶ ἄτρεπτον, τὸ ἐν ἑαυτῷ ἐπαναπαυόμενον εἶδος, ὃ ἑαυτὸν νοῶν νοῦς. Ἄλλ' ἐὰν πᾶσα κίνησις ᾔηται ἀνάπτυξις τῆς ὕλης πρὸς τὸ εἶδος, τοῦ ἐν δυνάμει εἰς τὸ ἐν ἐνεργείᾳ, οὐσιωδῶς εἶναι πρὸς τι τέλος ἐνεργείᾳ· τὸ σύνολον ὅθεν τοῦ κινήτου, ἢ ἡ φύσις, σύστημα οὐσιωδῶν καὶ ἐπομένως ἐνυπαρχόντων τελέων· ἐὰν δὲ ἀφ' ἐτέρου ἢ ὕλη μηδέποτε δύναται νὰ παύσῃ τοῦ νὰ ᾔηται ἢ ὕλη, ἐὰν ἐπομένως ἐκτὸς τῆς μεμορφωμένης εἶναι αἰείποτε καὶ μορφωθησομένη ὕλη, ἐπομένως τὸ τέλος ἐκεῖνο δὲν δύναται νὰ ἐπιτευχθῇ ἀπλῶς εἰς οὐδὲν σημεῖον τῆς φυσικῆς ὑπάρξεως, ἢ φύσις ὅθεν εἶναι ἡ βαθμιαία γένεσις τοῦ εἶδους ἐν τῇ ὕλη, ἀδιαλείπτως προχωροῦσα ἀνάπτυξις, ἣτις τότε μόνον δύναται νὰ φθάσῃ τὸ τέρμα της, ὅταν ἐκ τῆς ὕλης προκύψῃ τὸ ἀπλοῦν εἶδος, ἢ ἑαυτὴν νοῦσα νόησις, εἰς τὸν ἄνθρωπον. Ἄλλ' ἡ αὐτὴ κίνησις πρέπει νὰ ἐπαναληφθῇ καὶ εἰς τοῦτον καὶ οὕτω παρίσταται βαθμιαία πρόοδος ἐπὶ τῶν καθ' ἕκαστα εἰς τὸ γενικόν, ἀπὸ τοῦ αἰσθητικοῦ εἰς τὸ πνευματικόν· ἐκ τῆς αἰσθήσεως πηγάζει ἡ μνήμη καὶ ἡ φαντασία, ἐκ ταύτης ἡ διανοητικὴ ἐνεργεία, ὃ νοῦς, καὶ αὐτὸς ὃ νοῦς ἐμφαίνεται πρῶτον ὡς παθητικὸς, ὡς συνδεδεμένος μετὰ τοῦ σώματος, καὶ μετὰ ταῦτα ὡς ὁ ἀπλοῦς καὶ ἐνεργητικὸς νοῦς. Τὸ πρῶτον εἶναι ἡ φυσικὴ ἀρετὴ, ἡ ὀρμέμφυτος ὄρεξις, αὕτη δὲ διὰ τῆς ἀσκήσεως γίνεται ἠθικὴ ἀρετὴ· ἐνεργεία ἐλευθέρᾳ μὲν, πλὴν προσδεομένη εἰσέτι τῆς αὐτοσυνειδησίας, προσδιοριζομένη μᾶλλον δι' ἠθικῆς ἐμπειρίας ἢ διὰ φωταυγοῦς φρονήσεως· ἡ ἀκροτάτη ὁμῶς βαθμὶς τῆς πνευματικῆς ἐνεργείας καὶ ἡ τελεία εὐδαιμονία εὐρίσκεται μόνον ἐν τῇ θεωρίᾳ, ἣτις ἀναγεννῶσα τὸ ὅλον ἐμπεριεχόμενον τοῦ παντός καὶ τῆς συνειδήσεως, περιέχει ἐν ἑαυτῇ οὐ μόνον τὴν ἄμεσον γνῶσιν τῶν πρώτων ἀρχῶν, ἀλλὰ καὶ τὴν μεθοδικὴν ἀνύψωσιν ἀπὸ τῶν καθ' ἕκαστα εἰς τὸ γενικώτατον καὶ τὴν βαθμιαίαν κατάβασιν ἀπὸ τούτου εἰς ἐκεῖνα.

Τὸ ἀριστοτελικὸν σύστημα ἀποτελεῖ βεβαίως ὅλον εὐρυθμον, οἰκοδόμημα ἐσχεδιασμένον κατὰ τινὰ θεμελιώδη ἔννοιαν καὶ μέχρι τῶν καθ' ἕκαστα ἐπιμελῶς κατεσκευασμένον. Ὅτι ὁμῶς ἅπαντες οἱ ἄρμοι τοῦ οἰκοδομήματος τούτου δὲν εἶναι στερεοί, τοῦτο εὐκόλως καταφαίνεται, καὶ ὁ λόγος τοῦ ἐλλείμματος τούτου εἶναι ὅτι ὁ θεμέλιος τοῦ ὅλου δὲν ἐτέθη ἐδραίως. Ὅπως ἀποφύγη ὁ Ἀριστοτέλης τὸν δυῖσμον τῆς ιδέας καὶ τοῦ φαινομένου, θέτει ἀμφοτέρω εἰς τὴν σχέσιν δύο ἀμοιβαίως συμπληρουμένων στιγμῶν ἢ στοιχείων· ἡ ιδέα εἶναι τὸ εἶδος, τὸ φαινόμενον ἢ ὕλη, ἀμφοτέρω ἐπομένως οὐσιωδῶς σχετίζονται πρὸς ἄλληλα, καὶ ὡς πρὸς τὸ ἐμπεριεχόμενόν των εἶναι

ταύτά, ὁ τρόπος μόνον τῆς ὑπάρξεώς των εἶναι διάφορος. Ἄλλ' ἵνα δυναθῇ ὅπως διεξαγάγη πραγματικῶς τὰς ἐννοίας ταύτας, ὄφειλε τὰς δύο ταύτας ἀρχάς, τὸ εἶδος καὶ τὴν ὕλην, οὐχὶ ἀπλῶς νὰ προϋποθέσῃ, ἀλλὰ καὶ νὰ παράξῃ, ὄφειλε νὰ δείξῃ ὅτι αὐτὴ αὕτη ἡ ἰδέα προσδιορίζεται εἰς τὸ φαινόμενον, ὅτι αὐτὸ τοῦτο τὸ εἶδος παράγει τὴν ὕλην. Ἄλλὰ τούτου μὴ γενομένου δὲν ἐξερχόμεθα ἐπέκεινα τοῦ δυϊσμοῦ τῶν ἀρχῶν, ὅστις ἀναγκαιῶς μέλλει νὰ διέλθῃ δι' ὅλου τοῦ συστήματος ὡς ἀντιθεσις ἀσυνδυάστων προσδιορισμῶν. Τοῦτο ὅμως ἦν ἀδύνατον τῷ Ἀριστοτέλει, διότι ἡ ὕλη παρίστατο εἰς αὐτὸν ὡς περιορισμὸς τις ἀνυπερέβλητος, ὡς ἀπόλυτος προϋπόθεσις διὰ τὸν νοῦν. Διὰ τοῦτο καὶ μὲν ὁ Ἀριστοτέλης δεικνύει ἐπὶ τῆς προϋποτιθεμένης διακρίσεως τοῦ εἶδους καὶ τῆς ὕλης τὴν ἐν δυνάμει οὕσαν ἐνότητά, δὲν ἐξάγει ὅμως τὴν διάκρισιν ἐκ τῆς ἐνότητος, καὶ οὕτω κατὰ τὴν αὐτὴν στιγμὴν, καθ' ἣν ἐξέρχεται ὑπεράνω τοῦ πλατωνικοῦ δυϊσμοῦ τῆς ἰδέας καὶ τοῦ φαινομένου, ἐκπίπτει πάλιν εἰς τὸν συγγενῆ δυϊσμόν τοῦ εἶδους καὶ τῆς ὕλης. Αἱ συνέπειαι τοῦ ἐλλείμματος τούτου δεικνύονται κατὰ πρῶτον εἰς αὐτὰς τὰς ἀρχάς τῆς μεταφυσικῆς, εἰς τὴν ἔρευναν περὶ τῆς σχέσεως τῶν καθ' ἕκαστα καὶ τοῦ γενικοῦ. Ἡ διαλεκτικὴ τῆς σχέσεως ταύτης, ὅτι ἀφ' ἐνὸς μὲν τὸ γενικὸν κατέχει τὸ καθ' ἕκαστον εἶναι ὁ νόμος τούτων, καὶ περιέχει τὸ μεγαλύτερον κεφάλαιον τῆς πραγματικότητος, ἀφ' ἑτέρου ὅμως ὅτι μόνον τὸ καθ' ἕκαστον ὑπάρχει, τὸ γενικὸν καθ' ἑαυτὸ νοούμενον εἶναι ἀφαίρεσις ἀπραγματίωτος, ὅτι ἐπομένως ὅτε μὲν τὸ ἐν ὅτε δὲ τὸ ἕτερον φαίνεται νὰ ἀντιποιεῖται οὐσιωδέστεραν πραγματικότητα—ἡ διαλεκτικὴ αὕτη εὕρισκε τὴν λύσιν τῆς εἰς τὴν θεωρίαν, ὅτι τὸ καθ' ἕκαστον καὶ τὸ γενικὸν εἶναι σιγμαὶ μιᾶς καὶ τῆς αὐτῆς ἐννοίας, ὅτι τὸ καθ' ἕκαστον ἔχει ὑπόστασιν μόνον εἰς τὸ γενικόν, καὶ τὸ γενικὸν πραγματίωσιν μόνον εἰς τὸ καθ' ἕκαστον, ὅτι ἐν ἐνὶ λόγῳ τὸ γενικὸν δὲν εἶναι ἀφηρημένον, ἀλλὰ συγκεκριμένον. Τοῦτο ὅμως ἀδυνατεῖ ὁ Ἀριστοτέλης νὰ ἀναγνωρίσῃ κατὰ τὴν ἰδίαν αὐτοῦ ἔποψιν, διὸ καταντᾷ εἰς τὴν ἀνωτέρω σημειωθεῖσαν ἀντίφασιν, ἀφ' ἐνὸς μὲν θεωρῶν τὸ καθ' ἕκαστον ὡς τὸ οὐσιῶδες, ἀφ' ἑτέρου ὅμως τὰς γενικὰς ἀρχάς ὡς τὸ ὑψηλότερον καὶ τὴν ἀλήθειαν τῶν καθ' ἕκαστα. Συνέπεια δὲ τῆς ἀντιφάσεως ταύτης εἶναι καὶ ἡ ἀσάφεια τῆς σχέσεως μεταξὺ τῶν ἐννοιῶν τοῦ καθ' ἕκαστον καὶ τοῦ γενικοῦ καὶ τῶν τοῦ εἶδους καὶ τῆς ὕλης, διότι ἐφ' ὅσον μὲν τὸ εἶδος εἶναι ὁ λόγος, ἡ ἐννοια ὄφειλε νὰ ἦναι τὸ γενικόν, ἐφ' ὅσον ὅμως εἶναι ἡ οὐσία εἶναι ἡ ἀτομικὴ οὐσία τῶν ὄντων. Τὸν αὐτὸν δὲ τοῦτον δυϊσμόν παρατηροῦμεν καὶ εἰς τὴν διδασκαλίαν τοῦ θεοῦ καὶ τῆς πρὸς τὸν κόσμον σχέσεώς του· ἐπειδὴ τὸ εἶδος εἶναι τὸ ἀπλῶς τέλειον ὄν, πᾶσα γένεσις καὶ πᾶσα κίνησις ἀνήκει εἰς τὴν ὕλην, τὸ εἶδος εἶναι τὸ ἀκίνητον τέρμα, πρὸς ὃ τείνει ἡ ὕλη, καὶ τὸ ἀπόλυτον εἶδος, ἢ τὸ θεῖον, εἶναι τὸ

ἀπλῶς ἀκίνητον καὶ ἀπλῶς εἰς ἑαυτὸ ἀναφερόμενον ὄν, ὅπερ κατ' οὐδένα τρόπον δύναται νὰ εἰσέλθῃ εἰς τὰς ἀλλοιώσεις τοῦ πεπερασμένου. Ὁ αὐτὸς δυῖσμός προβαίνει καὶ εἰς τὴν φυσικὴν, παράγων τὴν ἀντίθεσιν τῶν ἐνθάδε καὶ τῶν ἐκεῖ, τοῦ ἀναλλοιώτου οὐρανίου καὶ τοῦ ἀλλοιωτοῦ γηίνου κόσμου. Καθ' ὅσον δὲ ἀφορᾷ τὸν ἄνθρωπον, γίνεται δῆλον, ὅτι ἡ ψυχολογικὴ διάκρισις μεταξὺ τοῦ θνητοῦ καὶ ἀθανάτου μέρους τῆς ψυχῆς, τὸ ἀδύνατον τοῦ νὰ προσδιορισθῇ μεταξὺ τῶν ἑτερογενῶν τούτων στοιχείων τὸ κέντρον τῆς προσωπικῆς ζωῆς καὶ τῆς βουλήσεως, ἡ ἐντεῦθεν προκύπτουσα ἀβεβαιότης τῆς σχέσεως μεταξὺ τοῦ ἠθικοῦ καὶ τοῦ θεωρητικοῦ, δὲν εἶναι ἄλλο τε εἰμὴ ἐπανάληψις τῆς ἀντιθέσεως ἐκείνης τῶν μεταφυσικῶν ἀρχῶν, ὥστε ἐνταῦθα τὸ συνεπὲς τοῦ συστήματος καταδεικνύει ἐνταύτῳ καὶ τὸ ἀνεπαρκές τῶν προϋποθέσεών του.

Ἐν τῇ περιπατητικῇ σχολῇ αἱ μεταφυσικαὶ ἔρευναι, αἵτινες ἀποτελοῦσι τὴν θεωρητικὴν βάσιν τοῦ ἀριστοτελικοῦ συστήματος καὶ τὸ κέντρον τῆς ἠθικῆς καὶ τῆς φυσικῆς του, ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον ἐγκατελείφθησαν, καὶ ἡ σχολὴ κατὰ πρῶτον μὲν ἐπέδότη εἰς τινὰ μονομερῶς φυσικὴν τοῦ κόσμου παρατήρησιν, κατόπιν δὲ εἰς τινὰ δημῶδη ἠθικὴν οὐχ ἥττον μονομερῆ καὶ ἄνευ τῆς θεωρητικῆς βάσεως.

Εἰς ἓκ τῶν περιφημοτέρων ὁπαδῶν τοῦ Ἀριστοτέλους, ἦν Θεόφραστος ὁ Λέσβιος γεννηθεὶς κατὰ τὸ 371 π. Χ. Προΐστατο τῆς περιπατητικῆς σχολῆς ἐπὶ ἡμίσειαν περίπου ἑκατονταετηρίδα σφόδρα εὐδοκιμῶν καὶ φημιζόμενος. Τὰ πλεῖστα συγγράμματά του (1) κατὰ μέγα μέρος περιέχουσιν ἀντικείμενα ἐμπειρικά, κυρίως δὲ φυσικὰ καὶ τὸ περίπυστον αὐτοῦ σύγγραμμά περὶ τῶν χαρακτῆρων βασιζέται ἐπὶ τῆς παρατηρήσεως· τὸ διακρίνον αὐτὸν ἀπὸ τοῦ Ἀριστοτέλους εἶναι πρῶτον μὲν ἡ ἐμπειρικὴ παρατήρησις ἀπέναντι τῆς καθολικωτέρας θεωρίας περὶ τῶν ἀρχῶν τοῦ ὄντος, δεύτερον δὲ ὁ προσδιορισμὸς τῆς οὐσίας καὶ τῶν μερῶν τῆς ψυχῆς, ὅστις ῥέπει ἤδη εἰς τὸν αἰσθητισμὸν διότι αὐτὸς εἰς τὰς ψυχικὰς ἐνεργείας ἐφήρμοσε τὴν ἔννοιαν τῆς κινήσεως, ἣν ὁ Ἀριστοτέλης ἀπεμάκρυνεν ἀπ' αὐτῶν (2) καὶ εἰς τὴν περὶ τοῦ χωριστοῦ τοῦ διδασκαλίαν εὔρε δυσκολίας, ἃς τινὰς ἀγνοοῦμεν πῶς ἔχουσιν. — Ἡ ἠθικὴ τοῦ Θεοφράστου παραβαλλομένη πρὸς τὴν τοῦ Ἀριστοτέλους ἔχει, ὡς φαίνεται, ἀποκλειστικὴν τάσιν εἰς τὸν θεωρητικὸν βίον καὶ εἰς τὴν ἐξωτερικὴν τελειότητα τοῦ πο-

(1) Κατάλογος τούτων σώζεται παρὰ Διογ. τῷ Λεαρτ. V, 42—50. Σώζονται δὲ περὶ φυτῶν Ἱστορίαι, περὶ λίθων, ἠθικοὶ χαρακτῆρες, τέλος δὲ Μεταφυσική.

(2) Εἰς τὰ χωρία τὰ ὑπὸ τοῦ Σιμπλ. Φυσ. 225 ἀναφερόμενα, ἐκ τοῦ πρώτου βιβλίου τῆς φυσικῆς του, αἱ ὁρέξεις καὶ τὰ πάθη, χαρακτηρίζονται ὡς σωματικά, ἡ δὲ κρίσις καὶ ἡ διανοητικὴ ἐνέργεια ὡς κινήσεις πνευματικαὶ καὶ πηγάζουσαι ἐξ αὐτῆς τῆς ψυχῆς.

λυμαθοῦς σοφοῦ, ἢ εἰς τὴν ἐσωτερικὴν ἀπειρίαν τῆς νοήσεως, ἐφ' ὅσον αὐτός, ὡς ὁ Δημόκριτος, ἀπέσχε τοῦ γάμου ἐκτὸς ἄλλων αἰτιῶν καὶ διότι δι' αὐτοῦ παρεμποδίζεται ἡ περὶ τὴν ἐπιστήμην ἀσχολία καὶ ἐλυπεῖτο διὰ τὴν βραχύτητα τοῦ ἀνθρωπίνου βίου, ὅστις παύει ὅταν μόλις ἀρχίζῃ τις νὰ γινώσκῃ. Ὁ Κικέρων ψέγει τὸν Θεόφραστον διὰ τὸ χαῦνον καὶ μαλθακὸν τῆς ἠθικῆς του, διότι θέτει μεγάλην ἀξίαν εἰς τὰ ἐξωτερικὰ τῆς τύχης ἀγαθὰ καὶ ἀναιρεῖ τὴν αὐτάρκειαν τῆς ἀρετῆς ὡς ἱκανὴν νὰ φέρῃ εἰς τὴν εὐδαιμονίαν· ἀλλ' ὁ Θεόφραστος συμφωνῶν πρὸς τὴν τοῦ Ἀριστοτέλους θεωρίαν περὶ τοῦ ἀκροτάτου ἀγαθοῦ, συγκαταριθμεῖ, ὡς ἐκεῖνος, μεταξὺ τῶν στοιχείων τῆς εὐδαιμονίας καὶ τὰ ἐξωτερικὰ ἀγαθὰ, εἰς ἃ ἀπονέμει ἴσως ὀπωποῦν μείζονα βαρύτητα ἢ ὁ διδάσκαλός του.

Εὐδῆμος ὁ Ῥόδιος, οὗτινος τὸ ὄνομα ἀναφέρει ἡ Εὐδήμιος ἠθική, ὡσαύτως μαθητῆς τοῦ Ἀριστοτέλους φαίνεται ὅτι περιορίσθη εἰς τὴν ἐρμηνείαν καὶ διασάφησιν τῆς ἀριστοτελικῆς διδασκαλίας· εἰάν δὲ ἀναφέρηται ὑπὸ τῶν μεταγενεστέρων, γίνεται τοῦτο μόνον πρὸς διαφώτισιν τῆς διδασκαλίας τοῦ Ἀριστοτέλους.

Τὸν Θεόφραστον διεδέχθη ὁ μαθητῆς αὐτοῦ Στράτων ὁ Λαμψακηνὸς ὅστις ἐπέστη τῆς σχολῆς ἐπὶ 18 ἔτη. Τὸ ἐπώνυμον φυσικός, ὅπερ εἰς αὐτὸν ἀπεδίδετο, ἀποδεικνύει ὅτι αὐτὸς ἐνησχολήθη κυρίως εἰς τὴν ἔρευναν τῆς φύσεως. Μεταξὺ τῶν ἄλλων περιπατητικῶν αὐτὸς κατ' ἐξοχὴν ἀπέσεισε τὸν ζυγὸν τοῦ ἀριστοτελικοῦ κύρους. Ἐγκατέλιπε τὴν ὑπερφυσικὴν ἀρχὴν ἣν ὁ Ἀριστοτέλης εἶχε παραδεχθῆ, τὸν θεῖον τοῦν ὡς ἄχρηστον ὑπόθεσιν (Cic. Acad. IV, 38 Strato negat opera Deorum se uti ad fabricandum mundum, quaecumque sint docet omnia esse effecta natura), ἐξάγων τὴν κίνησιν καὶ τὴν ζωὴν τοῦ κόσμου ἐκ τῆς φύσεως καὶ τῆς ἐν αὐτῇ ἀρχικῶς ἐνυπαρχούσης δημιουργικῆς δυνάμεως. Ἐθεώρει ἐπομένως τὴν φύσιν ὡς θεόν (Cicero de nat. Deor 1, 13, 35 omnem vim divinam in natura sitam esse, censet), ἦτο δὲ ἐπόμενον ὅτι ἐξῆγε τὴν νόησιν ἐκ τῆς αἰσθήσεως καὶ ἀπέδιδεν εἰς τὴν διάνοιαν ἰδιαίτερον σωματικὸν ὄργανον.

Μετὰ τὸν Στράτωνα ἐν γένει ἡ περιπατητικὴ σχολὴ ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον ἀπέστη τῆς ἐρεύνης τῶν τῆς φύσεως καὶ τῆς θεωρητικῆς φιλοσοφίας· καθὼς πρῶτον παρημελήθη ἡ μεταφυσικὴ, οὕτω μετὰ ταῦτα καὶ ἡ φυσικὴ, ἀποκλειστικῶς ἐνασχολουμένων τῶν ὀπαδῶν του εἰς ἠθικὰς ἐρεύνας, αἵτινες ὁμως ἐλλείπουσαι θεωρητικῆς ἀποδείξεως, ἔσχον δημῶδη καὶ ῥητορικὴν μορφήν. Ὡς πρὸς τὸ ἐμπεριεχόμενόν της ἡ ἠθικὴ αὕτη φαίνεται ὅτι ὀλίγον παρεξέκλινε τῆς ἀρχαιοτέρας περιπατητικῆς. Ὅθεν ἡ σχολὴ αὕτη ὀλίγον ἐνδιαφέρει φιλοσοφικῶς ἐφ' ὅσον τὴν πραγματικὴν πρόοδον τῆς φιλοσοφίας· ἡ ἱστορία εἶχεν ἐναποθέσει εἰς χεῖρας ἄλλων.